

Олена Апанович

В.І.ВЕРНАДСЬКИЙ І КНИГА

Розвиток науки видатний учений і мислитель В.І.Вернадський найтіснішим чином пов'язував з книгою - найглибшим джерелом знань про досліджуваний предмет, про явища й процеси в природі та суспільстві.

Твори живопису, музики, а, особливо, художньої літератури надихали вченого, сприяли розширенню обривів його природничо-наукових уявлень, світосприйняття, збагачували досвід. З не меншим захопленням читав він і спеціальну літературу.

Цінні відомості про ставлення Вернадського до книги відображено в його щоденнику, в багатій епістолярії (зокрема, в листах до дружини), де фіксувалися прізвища авторів і назви книг, оцінювалося прочитане. В матеріалах до «Пережитого и передуманного» (мемуари, задумані вченим, але не реалізовані) читаємо: «Я рано накинувся на книги і читав усе, що потрапляло під руки, насамперед у бібліотеці батька, доволі великій, хоч і випадковій... Книг було дуже багато і в мене, і в сестер. З прочитаного в ці перші роки особливо пам'ятаю різні географічні книги...».

«Пізніше, - зазначав Вернадський, - крім географічних книжок любив я вірші, оповідання, але терпіти не міг тих, що погано закінчуються, і, як правило, раніше дивився кінець, якщо поганий - не читав. У той час я зачитувався історією, головним чином грецькою...».

Читацькі інтереси підлітка формувалися під впливом батька, свідомого українського патріота, прогресивного професора політичної економії та статистики Київського університету, пізніше — викладача Московського і Петербурзького педагогічного й технологічного інститутів, засновника й редактора журналів «Биржевой указатель» та «Экономия», власника «Магазину-книжника» і «Славянской печатни».

У Петербурзі Володимир Іванович почав комплектувати свою приватну бібліотеку і вражав знайомих величезною начитаністю. «Він обдарований був, - підкреслював його приятель, історик І.М.Гревс, - здатністю розумно прочитати важку книгу з надзвичайною швидкістю, і спеціальний стіл у нього був завалений великою кількістю

чергових томів, що не залежувалися там марно... Обов'язково запитував про нову наукову книгу: «А література там указана?» Ще в університетські роки його цікавило питання про народні бібліотеки, пов'язане з проблемою загальної освіти».

Так, разом з групою студентів він створив гурток для вивчення народної літератури й формування загальних і рекомендаційних каталогів, переклав книг та організації масових бібліотек, для надсилання книжок у провінцію. Діяльність гуртка сприяла заснуванню першої безплатної читальні в Петербурзі.

Вернадський активно співробітничав також у Санкт-Петербурзькому комітеті грамотності, що видавав популярну літературу, збирав і розсилав книги в народні школи й бібліотеки тощо, а в 1894 р. видав каталог кращих книг для масового читання. У ці ж роки він бере участь у роботі Комісії з запровадження домашнього читання, яка видавала книжки, організовувала публічні читання і друкує у виданнях Комісії покажчик популярних книг з питань мінералогії.

У 1918-1919 рр. в умовах громадянської війни, здійснюючи гігантську науково-організаційну роботу, спрямовану на створення Української Академії наук (УАН), перший її президент ще й писав книги («Геохімія» та «Жива речовина»), проводив експериментальні дослідження в організованій ним уперше в світовій науці біогеохімічній лабораторії. При цьому, бувало, за місяць прочитував близько десяти великих монографій.

Усвідомлюючи важливе значення бібліотек для науки, їх велику культурно-суспільну роль, Вернадський очолив Тимчасовий Комітет для заснування Національної Бібліотеки Української держави в Києві (тепер ЦНБ ім. В.І. Вернадського НАН України). Він брав безпосередню участь у діяльності бібліотеки, розробляв її Устав, вникав у теоретичні й фахові проблеми, у систему запису книг і складання карток, вирішував організаційні, кадрові та фінансово-господарські справи. Саме Вернадський поставив питання про затвердження законодавчим шляхом прав Бібліотеки на одержання з друкарень обов'язкових примірників їх видань. Завдяки його зусиллям фонди було по-

повнено великою кількістю цінних книжкових зібрань і багатьма рідкісними книжками з приватних колекцій відомих учених, професорів Київського університету (І.Сікорського, І.Лучицького та ін.), укомплектовано багатьма російськими та іноземними виданнями.*

Перебуваючи за кордоном, учений не пропускав можливості поповнити свої знання. Ось що він згадує про відрядження в першій половині 20-х років до Парижа, де в Сорбонському університеті вів курс з геохімії: «Ми жили тоді в Пассі дуже далеко від лабораторії. Звичайно я читав, сидючи на імперіалі наверху, і дуже багато в такий спосіб перечитав. Частина шляху я проходив пішки понад Сеною, де було багато антикварних ларків, і там знайшов чимало надзвичайно цікавих книг, починаючи з XVIII століття, дуже дешево».

Напружено працюючи в бібліотеках, музеях, наукових інституціях Парижа, Лондона, Берліна, Мюнхена, Праги тощо, Вернадський просив надсилати йому з України потрібні для роботи книги, зокрема видання Академії, її бібліотеки, Наукового товариства ім. Т. Шевченка. Він сприяв взаємозв'язкам Академії наук УРСР з французькими науковими установами щодо книгообміну.

У науковій роботі Вернадський користувався власним книжковим зібранням, фондами бібліотеки Мінералогічного музею АН СРСР (він багато років його очолював), інших академічних і неакадемічних бібліотек, міжнародним абонементом.

Записи замовлень В.І.Вернадського на літературу свідчать про широчінь його інтересів. У зошиті зафіксовані книги й журнали з таких наук, як мінералогія, геохімія, географія, хімія, фізика, геофізика, математика, астрономія, космогонія, біологія, ботаніка, зоологія, медицина, філософія, історія культури та ін.

Наукові та художні твори зарубіжних авторів учений, котрий володів понад 20-ма мовами, читав в оригіналі.

Вернадський ніколи не помилявся в цитатах, не плував однієї книги з іншою. Перед роботою він вибирав собі на день 5 - 6 книжок для попереднього ознайомлення. Насамперед уточнював і виясняв дані про нові для нього імена вчених, найчастіше користуючись довідником Поггендорфа. Незнайомі місцевості розшукував на мапі. Робив виписки і замітки складав у теки за абеткою. В останні роки життя він, загинаючи куточки сторінок, залишаючи ледь помітні позначки олівцем, прочитану книгу передавав секретарю для виписок. На полях ніколи не писав.

Своїх дітей і послідовників також учив серйозно працювати над книгою, давати стислу її

оцінку, реєструвати час прочитання, прізвище автора, назву, рік видання, число сторінок.

Вернадський ніколи не жалів коштів на придбання книг. Їх було так багато, що він кілька разів великі партії літератури передавав Російській АН (1911), АН СРСР, Московському товариству дослідників природи. Чимало журналів віддав у бібліотеки Радієвого інституту і Біогеохімічної лабораторії та в інші наукові установи.

У кабінет-музей, що при Інституті геохімії та аналітичної хімії (Москва), повністю перенесено скромну обстановку його квартири й розкішну приватну бібліотеку. Це - 6800 книжок і журналів й 46 географічних карт та атласів, розмішених за певною системою.

Перший розділ («Книги знайомих») розпочинає його книга «Деякі досліди вправ вихованців Київської духовної академії» (належала дідусеві вченого - Василю Івановичу, військовому лікарю). Далі - праці батька, Івана Васильовича, та першої дружини Вернадського Марії Михайлівни (перша в Росії жінка-економіст). За ними - книги близьких друзів, відомих учених: ботаніка і географа, засновника Батумського ботанічного саду А.М.Краснова, істориків О.О.Корнілова та І.М.Гревса, сходознавця С.Ф.Ольденбурга та ін.

Другий блок - видання, пов'язані з науковою діяльністю Володимира Івановича, — праці його учнів, відгуки на його роботи, видання тих установ, якими він керував, тощо. Третій — праці самого Вернадського. «Книги знайомих учених» скомплектовано з книг і відбитків праць науковців з усього світу.

Найбільше в бібліотеці творів великих учених, які вплинули на розвиток науки й культури. Сюди він включив і твори О.Герцена, В.Короленка, А.Мішкевича, В.Гете, Т.Шевченка. (Томик «Кобзаря» Вернадський брав із собою в кожен поїздку). Чотири полиці відведено працям з історії науки (за тематикою). Окремо — книги з історії установ, зокрема історія Російської академії, звіти Паризької і Чеської академії. Виділено видання АН УРСР, є група звітів Московського університету і Вищих жіночих курсів, каталогів, описів музеїв тощо. Надзвичайно багата довідкова література, література з галузей знань, дотичних до наукових інтересів Володимира Івановича. Художня література — окрема підбірка.

Працюючи в тій чи іншій бібліотеці, Вернадський вивчав її специфіку, роблячи цінні висновки про характер та діяльність вітчизняних і найбільших світових бібліотек. Він завжди піклувався комплектуванням фондів, дбав про вдосконалення каталогів бібліотек тих наукових установ, якими керував, що є своєрідним відбиттям пієтетного ставлення великого вченого до Книги.

* Сьтнік К.М., Аланович Е.М., Стойна С.М. В.И. Вернадский: жизнь и деятельность на Украине. - К., 1988. - С. 92-105.